

Руслан ЧУБУК,
orcid.org/0000-0002-8026-8255
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
(Миколаїв, Україна) *r.v.chubuk@ukr.net*

АКТИВІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ АСЕРТИВНОСТІ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті здійснено теоретичний аналіз із метою визначення чинників, що сприяють активізації розвитку асертивності як професійно важливої якості у майбутніх соціальних працівників. На нашу думку, саме активізація розвитку асертивності у майбутніх соціальних працівників буде сприяти: вдосконаленню їхньої професійної компетентності; усвідомленій націленості на необхідність формування асертивної поведінки у молоді; підвищенню рівня самоконтролю, адаптивності; самоствердженню та самореалізації як фахівців під час здійснення соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі.

Розвиток асертивності передбачає сформованість такої поведінки, у результаті якої особистість зможе свідомо володіти: проявом адекватних емоцій у межах розумної достатності; уміннями відкрито висловлювати власну думку, бажання й вимоги з використанням аргументації; спроможністю не тільки відстоювати та задовольняти справедливі вимоги клієнта, але й відмовляти у разі неприпустимості деяких прагнень за умови, що права інших людей при цьому не буде порушено.

Розвиток асертивності особистості відбувається в соціумі під час міжособистісної взаємодії з іншими людьми та допомагає в процесі пошуку оптимального виходу зі складної ситуації, тому соціальний працівник, працюючи у молодіжному середовищі, має сприяти і спрямовувати діяльність молодих людей на: засвоєння навичок культури міжособистісного спілкування, знаходження компромісів, враховуючи інтереси кожного, тобто активізувати розвиток умінь асертивної поведінки без маніпуляцій та агресії. Фахівець зі сформованою асертивністю здійснює свою діяльність без почуття тривоги та провини, оскільки він поважає як себе, так і навколишніх; завжди відповідальний за власні рішення та дії, вміє контролювати свої емоції, раціонально передбачати як особисті інтереси, так і враховувати інтереси інших людей. Важливо й те, що впевнений у собі, своїх знаннях і вміннях фахівець – це не тільки успішний початок будь-якої справи, але й ефективно проведення діяльності та відмінний кінцевий результат.

Ключові слова: асертивність, асертивна поведінка, асертивний підхід, асертивна взаємодія, агресія, маніпулятивна поведінка.

Ruslan CHUBUK,
orcid.org/0000-0002-8026-8255
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Social Work, Management and Pedagogy Department
of Petro Mohyla Black Sea National University
(Mykolaiv, Ukraine) *r.v.chubuk@ukr.net*

INTENSIFICATION OF THE ASSERTIVENESS DEVELOPMENT IN FUTURE SOCIAL WORKERS

The article presents a theoretical analysis of the factors that contribute to the development of assertiveness as a professionally important quality in future social workers. In our opinion, it is the intensification of the development of assertiveness in future social workers that will contribute to the improvement of their professional competence; conscious focusing on forming assertive behavior in young people; increasing the level of self-control, adaptability; self-affirmation and self-realization during the implementation of social and preventive activities in the youth environment.

Development of assertive skills provides for the formation of the behavior patterns, which enable a social worker to consciously show appropriate emotions within reasonable sufficiency. A social worker will be able to express personal views, wishes and demands argumentatively to defend and meet the client's fair requirements. They will also deny the case in certain aspirations or provided that the rights of others can be violated.

Assertiveness is developing in the society, taking into account personal interaction of people. Assertive skills help to find the best way out of a difficult situation. Thus, a social worker interacting in the youth environment should facilitate and direct the activities of young people to assimilate the culture of interpersonal communication skills, compromise resolution, taking into account the interests of each person. The main goal of assertive behavior is to enhance communicative skills

without aggression and manipulation. A specialist with well-developed assertive skills operates without any feelings of anxiety or guilt, he/she is always responsible for personal decisions and actions, and can control personal emotions to rationally calculate both personal and other interests. Moreover, a confident worker is not only a successful start of any business, but also an effective implementation of all activities, and an excellent result.

Key words: *assertiveness, assertive behavior, assertive approach, assertive interaction, aggression, manipulative behavior.*

Постановка проблеми. У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників особливу увагу приділяють навичкам практичного оволодіння асертивної поведінки з метою подальшого проведення тренінгів асертивності у молодіжному середовищі. Як свідчать результати наукових досліджень, позитивно сформована асертивна поведінка є одним із найбільш дієвих методів досягнення поставленої мети. Водночас для того, щоб можна було досягти мети, необхідно вміти не тільки донести своє бачення до інших і наполягати на своїй думці, але й усвідомлено розуміти: як, де, коли і за яких обставин можна впливати на іншу людину та якими способами це необхідно робити. До того ж важливо навчитися в окремих випадках толерантно відмовляти на деякі прохання будь-кого та казати «ні» у разі необхідності, оскільки не кожен уміє це робити так, щоб не образити іншу людину, з якою спілкується.

Під час проведення соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі саме сформованість асертивної поведінки забезпечує позитивно повноцінну взаємодію з навколишніми та передбачає, що молода людина повинна: чітко знати, чого вона хоче; однозначно і впевнено формулювати свої думки без страху, іронії та сарказму; не створювати проблем іншим, поважати їхні права; уміти аргументовано відстоювати свою позицію, не принижуючи як власної, так і чужої гідності. Додамо, що мета формування асертивної поведінки якраз і полягає не в маніпуляціях людьми, а в добрих намірах надати їм необхідну допомогу, в уміннях викликати у них довірливе ставлення до себе тощо. Це означає, що цього молодь необхідно навчити.

До того ж практичні спостереження відносин у молодіжному середовищі дають підстави зазначити про те, що у разі виникнення конфліктних ситуацій молода людина зі сформованою асертивною поведінкою намагається аргументовано відстояти свою позицію, ввійти в довіру та знайти таке компромісне рішення, яке задовольнить обидві сторони.

На нашу думку, активізація розвитку асертивності у майбутніх соціальних працівників буде сприяти: вдосконаленню їхньої професійної компетентності; усвідомленій спрямованості на необхідність формування асертивної поведінки у

молоді; підвищенню рівня самоконтролю, адаптивності; самоствердженню та самореалізації як фахівців під час здійснення соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу визначити чинники, що сприяють активізації розвитку асертивності як професійно важливої якості у майбутніх соціальних працівників.

Аналіз досліджень. Аналізуючи науковий фонд праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, ми дійшли висновку, що провідними джерелами вивчення асертивності виступають (перекладені з чеської мови) праці В. Каппоні і Т. Новака та логічно пов'язані з ними дослідження Е. Шострома, Е. Берна і Ф. Перлза та інших учених.

Важливо зробити акцент на тому, що у 90-х рр. ХХ ст. було проведено наукові дослідження, присвячені: проблемам активного навчання з використанням соціально-психологічного тренінгу; невербальному спілкуванню впевнених і невпевнених людей з описом специфіки жестів, міміки, постави, ходи та інших компонентів невербального спілкування – підґрунтям для яких стали праці В. Большакова, Ю. Смельянова, М. Мелібруда, Л. Петровської та інших науковців. Водночас ця тематика розглядалася науковцями і в дослідженнях із технології навчання впевненості, підвищення рівня асертивності. Зокрема, психологічні механізми впевненості, аналіз їхніх функцій для своєчасного прийняття життєво важливих рішень були предметом вивчення у працях науковців (А. Барабаншиков, В. Забродін, А. Завалішина, В. Зінченко, В. Козелецький, В. Семиченко та інші); взаємозв'язок асертивності з розвитком і формуванням адекватної самооцінки досліджували Г. Морєва, С. Якобсон та інші; педагогічні аспекти й теорії педагогічних систем розглядали А. Деркач, М. Дьяченко, Н. Кузьміна, А. Мудрик, Л. Новікова, В. Сластьонін та інші. До того ж проблеми сформованості асертивної поведінки були предметом вивчення у працях зарубіжних дослідників: Р. Альберті, Дж. Вольпе, С. Бішоп, Л. Гейла, В. Каппоні, К. Келлі, Е. Крістофф, А. Лазарус, Т. Новак, Е. Шострома та інших.

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. Аналіз наукового фонду

зазначеної проблематики свідчить, що науковці аргументовано вивчали проблеми асертивної поведінки; своєрідність її структури, сутність змістових і практично-діяльнісних характеристик тощо. Проте є необхідність подальшого розгляду цієї проблематики. Нами актуалізується контекстність на активізацію формування асертивності у майбутніх соціальних працівників як складника їхньої професійної компетентності, що потребує розширення діапазону дослідницької сфери, оскільки у традиційній освітній науці та практиці ця проблема ще є не досить розробленою.

Виклад основного матеріалу. Поняття «асертивність» (від англ. *assertive* – впевненість у собі, своїх домаганнях; наполягання на своєму; ствердження, відстоювання своїх прав) трактується науковцями як «здатність особистості відкрито і вільно заявляти про свої бажання, вимоги, відстоювати свої права і домагатися їхнього втілення. До того ж це вміння оптимально реагувати на зауваження, справедливу і несправедливу критику та рішуче говорити собі й навколишнім «ні», коли цього вимагають обставини» (Линденфилд, 2003: 3).

На нашу думку, саме тому молодій людині, яка не володіє основами асертивності, не вистачає аргументів для того, щоб, незважаючи на труднощі, домагатися свого, а у разі необхідності – змінювати тактику своєї поведінки. Ось чому так важливо під час здійснення соціально-превентивної діяльності, під час проведення тренінгів або іншої роботи у молодіжному середовищі усвідомлено й цілеспрямовано підбирати методики, анкети, вправи, тести, опитувальники, що спрямовані на формування та розвиток асертивної поведінки у молоді.

Класик американської психології В. Джеймс зазначав: «Щоб стати успішним і впевненим, поведіться так, ніби ви і справді успішна та впевнена людина, зберіть всю свою волю для досягнення цієї мети, і тоді прояви невпевненості і неуспішності поступляться місцю поривам до успіху і впевненості» (Шамієва, 2009: 7).

До того ж Дж. Вольпе вважав, що по-справжньому асертивна особистість володіє такими характеристиками: вільно висловлює свої думки й почуття; може спілкуватися з людьми на всіх рівнях (з незнайомими людьми, з друзями, зі сім'єю). Це спілкування завжди відкрите, чесне, пряме й адекватне; має активну життєву позицію; досягає того, чого бажає. Проте пасивна особистість вичікує, що ж трапиться далі, намагається впливати на події; дії людини характеризуються самоповагою; розуміє, що ситуація не завжди

буває виграшною, тому застосовує деякі обмеження; намагається щось зробити, щоб не упустити шанс, при цьому підтримує свою самоповагу. Додамо: до невпевненості призводять відсутність позитивного соціального досвіду та навичок спілкування або невміння їх реалізувати (Каппони, Новак, 1995: 4).

Як свідчать результати досліджень, американський психолог А. Солтер у 50–60-х рр. ХХ ст. сформулював концепцію асертивності та асертивної поведінки, яка на противагу поширеним і деструктивним на той час способам – маніпуляції та агресії, відкрила новий оптимально-конструктивний спосіб міжособистісної взаємодії. Водночас доцільно звернути увагу й на те, що, ґрунтовно аналізуючи концепцію А. Солтера, спостерігається її вторинність щодо ідей Є. Шострома (автора праці «Анти-Карнегі»), а також до теорій комунікативних ігор і життєвих сценаріїв Е. Берна. Концепція А. Солтера стала симбіозом ключових положень (поширеної тоді) гуманістичної психології (зокрема, порівняння самореалізації особистості та бездушного маніпулювання людьми), трансактного аналізу, а також гештальт-терапії (сенс якої полягає у вислові «Я існую не для того, щоб відповідати твоїм очікуванням; ти існуєш не для того, щоб відповідати моїм очікуванням») (Алберти, Еммонс, 1992: 1).

Як показало вивчення цієї тематики, асертивна особистість: здатна на чітке й лаконічне формулювання та роз'яснення власних вимог; уміє аргументовано довести наскільки справедлива та здійснювана її вимога, сприяючи запобіганню конфліктних відносин; має спокійний і врівноважений характер; вирізняється позитивним ставленням до інших людей; володіє адекватною самооцінкою конкретної ситуації тощо. Асертивна особистість створює навколо себе сприятливу атмосферу; не приховує того, що їй відомо, про що йдеться; аргументовано пояснює, що у протилежної сторони немає іншого вибору, окрім того, що позитивно розв'язати конкретне питання. Важливо, що асертивна особистість впевнена в собі, вміє слухати інших і йти на компроміс; здатна змінити свою думку, якщо є вагомні аргументи (Алберти, Еммонс, 1992: 1).

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури виявлено три фактори, що сприяють формуванню першого враження про людину: візуальний, акустичний і вербальний. *Візуальне враження* про людину є провідним (55 %), що складається за характеристиками поз, жестів, манерою поведінки загалом, і тим, дивиться людина в очі чи ні під час розмови. *Акустичне враження* про

людину складається за характеристиками темпу та інтонації мови, які також мають вплив на навколишніх, особливо для сприйняття змісту слів, тому близько 38 % мовленнєвого впливу залежить від акустичного складника. Отож мова має бути виразною і зрозумілою, а темп – рівномірним, впевненим. Натомість *вербальний вплив* на сформованість першого враження про людину відіграє незначну роль (приблизно 7 %). Проте необхідно пам'ятати: враження про людину з часом забувається, а в пам'яті залишається тільки суттєвий зміст того, про що говорили (Бишоп, 2001: 2).

На нашу думку, для майбутнього соціального працівника, який готується до проведення соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі, надзвичайно важливо бути самому асертивною особистістю, оскільки саме такий фахівець буде: позитивно ставитися до інших людей; здійснювати адекватну самооцінку; здатним до чітких і зрозумілих формулювань своєї думки щодо конкретної ситуації; усвідомлювати власне бачення і ставлення до ситуації; досить упевненим у собі, своїх діях і рішеннях; уміти слухати інших, йти на компроміс або змінювати свою думку на підставі появи інших аргументів; спроможним на вербальному і невербальному рівнях діяти спокійно, без проявів напруги тощо. До того ж фахівець зі сформованою асертивною поведінкою сприймає інших людей порядними, тому розраховує на їхню співпрацю, взаємодію та допомогу.

З іншого боку, тільки той фахівець, який сам володіє навичками асертивної поведінки: здатний створювати сприятливі умови у молодіжному середовищі та цілеспрямовано навчати молодь формування асертивності; спроможний до практичного проведення превентивної діяльності у молодіжному середовищі шляхом: організації міжособистісних діалогів і дискусій як форм налагодження групової взаємодії; створення сприятливого мікроклімату в колективі; тренінгів як форми комплексного використання методів соціально-педагогічної та психологічної взаємодії з метою навчити молодь, як саме сформулювати асертивну поведінку в умовах, максимально наближених до практичного оточення.

Як свідчать результати соціологічних досліджень, молодь (особливо підліткова) здебільшого не орієнтується в конкретних соціальних ситуаціях; не розуміє особистісних властивостей та емоційних станів інших людей; не вміє вибрати адекватні способи поведінки та реалізувати їх під час взаємодії, тому наслідком зазначених вище ситуацій є демонстрація молоддю своєї без-

компромісності у вчинках, а в деяких випадках і нездатність адекватно контактувати на рівних навіть у соціальних умовах молодіжного середовища (Федоров, 2002: 6).

Важливо додати, що відсутність або несформованість у молоді людини здатності передбачати та впевнено втілювати в життя власні цілі та інтереси; проявляти свої бажання, прагнення, потреби, почуття – призводить до появи: соціального страху неспроможності, невдоволення життям, нездатності планувати власне майбутнє тощо.

Заслужують на увагу положення, обґрунтовані Р. Алберті та М. Еммонсом, які, окрім асертивного варіанта поведінки, визначили моделі пасивної та агресивної поведінки (Алберті, Еммонс, 1992: 1), а Е. Шостром – ще й маніпулятивної, які є відправними для порівняння. Отож молода людина може виявляти (особливо під час конфлікту) *пасивність* або *агресивність*. Зокрема, у разі пасивного варіанта поведінки молода людина дозволяє собою маніпулювати, не бажає втручатися в ситуацію, не наполягає на своєму, проте згодом шкодує про це. Зокрема, маніпулювання як форма специфічної поведінки з ким-небудь полягає в практично-мовчазному вмінні домагатися від навколишніх протилежного результату, порівняно з тим, чого хоче інша сторона. Саме маніпулювання може здійснюватися різними способами: за допомогою тиску, демонстрації власних страждань, вмовлянь (Федоров, 2002: 6). Тож маніпулювання є протилежністю до асертивних дій; не відповідає формам однозначної, відкритої поведінки. Натомість молода людина, яка проявляє агресивну поведінку, демонструє твердість у своїх діях, впертість, різкі прояви негативних емоцій, недобррозичливість стосовно протилежної сторони, жорстокість.

Важливо й те, що ідея асертивності передбачає формування поведінки, запрограмованої на визначену якість, завдяки якій молода людина може навчитися володіти: спонтанними реакціями; розумним проявом емоцій; вмінням відкрито говорити про свої бажання та вимоги; здатністю висловлювати власну думку, не боячись заперечувати, використовуючи аргументацію; спроможністю наполягати на своєму в ситуаціях, коли будь-яка аргументація виявляється зайвою; тактиками задоволення справедливих вимог і відмов у відповідь на неприпустимі прагнення – за умови, що в процесі пошуку і в кінцевому знаходженні виходу зі складної ситуації не порушуються права інших людей (Семиченко, 2001: 5).

Резюмуючи вищезазначене, зауважимо, що впевнений у собі фахівець – це не тільки успіш-

ний початок будь-якої справи, але й ефективно проведення професійної діяльності та відмінний кінцевий результат на благо всіх.

Заслуговують на увагу положення й про те, що розвиток асертивності не може бути успішним без розвитку *рефлексії* (умінь усвідомлено розуміти ситуацію) та *критичного мислення* (умінь виокремлювати ситуації ризику; напрацювання навичок роботи з інформацією: її аналіз і використання; практична діяльність із технологізації прийняття незалежних рішень). До того ж здатність до активізації розвитку асертивності передбачає спроможність як до розвитку рефлексії, так і до емоційної стійкості та відповідальності під час прийняття самостійних рішень, безпечно-діяльної взаємодії спілкування, базовою основою яких є повага до навколишніх людей. Людина зі сформованою асертивною поведінкою самостійно проявляє: впевненість у своїх переконаннях, здатність до усвідомлення, відстоювання та визнання своїх прав на гідність, чесність, правдивість, порядність тощо (Семиченко, 2001: 5). На нашу думку, це можна пояснити тим, що завдяки активізації розвитку асертивної поведінки відбувається накопичення позитивного досвіду для подолання життєвих проблем, прийняття відповідальних рішень і здійснення мотивованих поведінкових вчинків у реальних життєвих ситуаціях.

Важливо додати, що в умовах сьогодення особливої актуальності набувають питання сформованості безпечних форм поведінки, особливо в підлітків і молоді, заради збереження їхнього психологічного здоров'я, самоповаги, емоційної врівноваженості, впевненості в собі; виховання гуманності, відповідальності, справедливості тощо.

Науковці вважають, що досвід, отриманий саме в підлітковому віці, значною мірою впливає на формування та прояв упевненості, тому має сенс розвивати асертивність. До того ж сформована впевнена поведінка передбачає наявність: суб'єктивної установки на себе; соціальної готовності адекватно реалізовувати власні наміри; адекватної оцінки своєї відповідальності, оскільки сором'язлива людина з невпевненою поведінкою відповідальність бере на себе; натомість агресивна – перекладає її на інших. Водночас дотримання впевненої поведінки не означає придушення агресивних почуттів, воно сприяє редукції агресивної поведінки та поступовому зникненню причин для агресії (Каппони, Новак, 1995: 4).

Заслуговують на увагу положення, обґрунтовані В. Ромек, в яких наголошується на таких проявах невпевненості в ситуаціях спілкування, як:

занижена самооцінка; страх бути знехтуваним; нераціональні переконання; надмірне прагнення «дотримуватись пристойності»; відсутність навичок вияву почуттів, які мають велике значення (Федоров, 2002: 6). Саме ці прояви в поведінці молоді часто спричиняють потрапляння в ситуації ризику, створюють умови для девіантної поведінки.

Натомість людина зі сформованою асертивністю має певну мету конкретної дії, вміє контролювати власні емоції, раціонально прораховувати як особисті інтереси, так і передбачати інтереси інших людей. Водночас, як зазначає І. Гришаєва, сутність практичної асертивності полягає в тому, що люди зі сформованою асертивністю особистим прикладом навчають інших людей, як вони хотіли б, щоб до них ставилися або з ними поводитися інші люди. Це означає: *інші люди не знають, що ти думаєш і відчуваєш, доки не дізнаються цього від тебе самого*. Тобто доки ти приховуєш власні справжні емоції, доти вводиш інших в оману або зумовляєш різні домисли щодо себе (Семиченко, 2001: 5).

Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що використання різних технік, які розвивають впевнену поведінку, людини позитивно впливає на формування асертивності. Зокрема, вправа «мозковий штурм» дає змогу: задіяти резервні, скриті й потенційні можливості людини для розв'язання як соціально-спільних, так і особистісних проблем; практично опанувати варіантами різних життєвих ситуацій за допомогою технік асертивної поведінки з метою розвинути в молодих людей, наприклад, уміння відповідати без затримки на будь-яке запитання; або навички говорити голосно, впевнено і природним для себе тоном.

На підставі вивчення цієї проблематики значущим фактором для формування та активізації розвитку асертивності є дотримання особистістю морально-етичних норм поведінки, що забезпечують здатність адекватно сприймати певну соціальну роль. Доцільно додати, що на основі практичного досвіду науковці виокремили змістово-провідні здатності особистості, що характеризують асертивну поведінку: *здатність сказати «ні»; здатність відкрито говорити про почуття й вимоги; здатність встановлювати контакти, розпочинати та закінчувати бесіду; здатність відкрито виражати позитивні й негативні емоції*. Отже, ці здатності реально належать не лише до поведінки, але й до когнітивних установок особистості, її життєвої філософії та оціночно-ціннісних суджень (Линденфілд, 2003: 3).

Заслуговують на увагу положення й про те, що для досягнення мети необхідно вміти не тільки

наполягати та доводити сенс власної думки, але й впевнено знати, як та якими засобами можна ефективно впливати на людину. Одним із першочергових засобів є *довіра до джерела інформації*. Проте науковці вважають, що вплив фактора довіри (сприйняття джерела інформації як компетентно-надійного) приблизно через 3–4 тижні знижується. Навіть тоді, коли повідомлення фахівця (який заслуговує на довіру) є переконливим, то через деякий час вплив втрачається, оскільки інформація поступово забувається. Водночас важливо наголосити й на тому, що люди краще запам'ятовують зміст самого повідомлення, ніж причину, через яку воно раніше не було прийняте, тому вплив іншої людини, яка спочатку не мала довіри, з тієї ж причини може з часом, навпаки, закріпитися (Алберти, Еммонс, 1992: 1).

Враховуючи вищезазначене, варто зробити деякі узагальнення: для того, щоб клієнти соціальної роботи завжди позитивно сприймали інформацію, яку соціальний працівник вважає за необхідне донести до них, треба мати репутацію розумної людини та бути компетентним фахівцем соціальної сфери. Спілкування соціального працівника має бути впевненим, мовою, доступною для цієї аудиторії; стиль спілкування має вирішальне значення для сприйняття його як фахівця і надійної людини або навпаки. Важливо додати, що інформація стає для аудиторії більш зрозумілою та доступною у разі виникнення симпатії до соціального працівника, який уміє переконувати, позитивно мислити, аргументувати фактами, створювати у слухача позитивне враження тощо. Водночас під час спілкування з аудиторією клієнтів необхідно позитивно реагувати на зворотний зв'язок: з повагою ставитись до їхніх висловлювань та емоційних почуттів, оскільки клієнти часто мають труднощі у спілкуванні взагалі, тим більше виступу на масовому зібранні. Тож не можна їх перебивати, робити передчасні висновки або давати поради, не дослухавши їх до кінця, треба уважно вислухати зауваження клієнта без демонстрації власних емоцій.

Важливо в контексті професійної підготовки майбутніх соціальних працівників зробити акцент й на такому: для того, щоб бути переконливим і впевненим у собі, соціальному працівникові не досить лише добре знати свою справу, бути спроможним реалізувати на практиці методики, програми й технології роботи, але потрібно й щиро вірити у нагальну необхідність практичного проведення соціальної роботи для людей і суспільства (особливо у молодіж-

ному середовищі). Ба більше, факт наявності в сучасному соціальному середовищі негативних явищ, девіантної поведінки (особливо серед молоді) є соціальною проблемою, що спричинена, зокрема, і нездатністю молоді людини відстояти свої права на: особистісний розвиток, збереження здоров'я, одержання якісної освіти, забезпечення гідного життя, гарантовану й високооплачувану роботу тощо. Заради справедливості маємо визнати, що цю соціальну дилему молода людина повинна навчитися розв'язувати сама з метою захисту власних прав та інтересів. Натомість вона може не витримати психологічного тиску, погроз, насилля і стати пасивною, підкореною, якою можна маніпулювати, примушувати до виявлення агресії та девіантної поведінки.

Отож для того, щоб не допустити такої соціальної драми, необхідно цілеспрямовано формувати, постійно активізувати та вдосконалювати форми й методи розвитку асертивності, оскільки лише спеціально-підготовлений фахівець зможе своєчасно діагностувати ознаки негативних проявів, агресії та проводити соціально-превентивну діяльність, формуючи та розвиваючи асертивність у молодіжному середовищі.

Висновки. Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити такі висновки: вітчизняні та зарубіжні дослідники розглядають феномен «асертивність» як пізнавальний процес, як функцію психіки, як якість особистості, як особливість мотиваційної сфери людини; як властивість особистості, яка будучи заснованою на зрозумілій позиції сторін, позитивній атмосфері спілкування, сприяє відмові від маніпуляцій та агресії.

Дотримуючись принципів асертивного підходу, соціальні працівники під час здійснення соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі зможуть відстоювати власні права, бути впевненими в собі, брати на себе відповідальність за процес і результат, гідно представляти власні інтереси, аргументувати свої позиції самостійністю суджень і поведінки в ситуаціях вибору, не порушуючи прав тих, із ким вони вступають у взаємодію.

Водночас, сформувавши власну асертивність і володіючи нею, соціальні працівники будуть спроможними сформувати асертивність у молоді під час здійснення соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі. Перспективи подальшого розгляду вбачаємо у проведенні соціальними працівниками тренінгової роботи у молодіжному середовищі, спрямованої на формування та розвиток асертивності молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алберти Р., Эммонс М. Умейте постоять за себя / пер. с англ. Москва : Издательство «Горбунок», 1992. – 95 с.
2. Бишоп С. Тренинг асертивности. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 208 с.
3. Гейл Линденфилд. Теория и практика асертивности, или как быть открытым, деятельным и естественным. Санкт-Петербург : Попурри, 2003. 144 с.
4. Каппони В., Новак Т. Как делать все по-своему, или Ассертивность – в жизнь. Санкт-Петербург : Питер, 1995. 186 с.
5. Семиченко В. А. Психологія особистості. Київ : Видавець Ешке О. М., 2001. 427 с.
6. Федоров А. П. Когнитивно-поведенческая психотерапия. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 352 с.
7. Шамиева В. А. Ассертивность в структуре личности субъекта адаптации : автор. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Хабаровск, 2009.

REFERENCES

1. Alberti R., Ehmons M. Umejite postojat' za sebja [You can protect yourself] / per. s angl. Moskva : Izd-vo "Gorbunok", 1992. 95 s. [in Russian].
2. Bishop S. Trening assertivnosti [Assertiveness Training]. Sankt-Peterburg : Piter, 2001. 208 s. [in Russian].
3. Hejll Lindenfeld. Teorija i praktika assertivnosti, ili kak byt' otkryтым, dejatel'nym i estestvennym [Theory and Practise of Assertiveness, or How to be Open, Active, and Natural]. Sankt-Peterburg : Popurri, 2003. 144 s. [in Russian].
4. Kapponi V., Novak T. Kak delat' vsjo po-svoemu, ili Assertivnost' – v zhizn' [How to do Everything You Like or Assertiveness in Life]. Sankt-Peterburg : Piter, 1995. 186 s. [in Russian].
5. Semichenko V. A. Psikhologija osobystosti [Psychology of Personality]. Kyiv : Vydavets' Eshke O. M., 2001. 427 s. [in Ukrainian].
6. Fedorov A. P. Kognitivno-povedencheskaja psixoterapija [Cognitive and Behavioral Psychotherapy]. Sankt-Peterburg : Piter, 2002. 352 s. [in Russian].
7. Shamieva V. A. Assertivnost' v strukture lichnosti sub'ekta adaptacii [Assertiveness in the Personal Structure of the Subject of Adaptation]: avtor. diss. ... kand. psikhol. nauk : 19.00.01. Khabarovsk, 2009 [in Russian].